

O BRACIACH POLAKACH

POLSKA OCZAMI MYŚLICIELI ZAGRANICZNYCH
W XVIII I XIX WIEKU

O Braciach Polakach

O Braciach Polakach

Polska oczami myślicieli zagranicznych w XVIII i XIX wieku

Pod redakcją
Włodzimierza Bernackiego, Roksany Characzko
i Przemysław Gładkojcia

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2026

Włodzimierz Bernacki
Uniwersytet Jagielloński
ID <https://orcid.org/0000-0002-8170-5306>
✉ wlodzimierz.bernacki@uj.edu.pl

Roksana Characzko
Uniwersytet Jagielloński
ID <https://orcid.org/0009-0000-0143-6816>
✉ roksana.characzko@student.uj.edu.pl

Przemysław Gładkojć
Uniwersytet Jagielloński
ID <https://orcid.org/0009-0002-2388-5246>

© Copyright by
Księgarnia Akademicka
& individual authors, 2026

Recenzenci
prof. dr hab. Arkadiusz Adamczyk
dr hab. Arkady Rzegocki, prof. UJ

Opracowanie redakcyjne
Agnieszka Toczko-Rak

Projekt okładki
Marta Jaszczyk

ISBN 978-83-8368-497-0 (druk)
ISBN 978-83-8368-498-7 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383684987>

Na okładce wykorzystano: Honoré Daumier, *Conférence de Londres*, 1832, domena publiczna.

Niniejsza publikacja została sfinansowana ze środków Priorytetowego Obszaru Badawczego Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Spis treści

7	<i>Wstęp – o Braciach Polakach</i>
9	Michał Sanocki, <i>Panowali czy posiadali? Obraz Polski w dziele Erika Gustafa Geijera. Analiza The History of the Swedes</i>
25	Szymon Główka, <i>Jean-Jacques Rousseau i kwestia polska. Filozofia nowoczesności państwa i jej krytyka</i>
43	Oskar Kamiński, <i>Sprawa polska jako argument polityczny. Między moralnością a interesem w brytyjskim dyskursie parlamentarnym lat 1792-1798</i>
57	Maksymilian Mol, <i>Spór Aleksandra I i Klemensa von Metternicha o kwestię polską podczas kongresu wiedeńskiego</i>
73	Jeremiasz Sobkiewicz, <i>Marks, Engels i sprawa polska</i>
91	Grzegorz Gucwa, <i>Poglądy Františka Palackiego na sprawę polską przez pryzmat austroslawizmu</i>
109	Andrzej Pluta, <i>Powstanie styczniowe z perspektywy Stanów Zjednoczonych Ameryki</i>
123	Roksana Characzko, <i>Obraz Polski i Polaków w dyskursie publicystycznym Fiodora Dostojewskiego</i>
135	Jasna Gabriela Iwan, <i>Obraz Polski w dziewiętnastowiecznej Hiszpanii i jego odbicie nad Wisłą</i>
149	Przemysław Gładkojć, <i>Lew zakuty w łańcuch. Wizerunek Polski w dziewiętnastowiecznej Irlandii</i>
167	<i>Indeks osobowy</i>

Wstęp – o Braciach Polakach

Wieki XVIII i XIX to w dziejach Polski czas dramatycznych przełomów, epoka chyłającej się ku upadkowi potężnej niegdyś Rzeczypospolitej, bolesnych rozbiorów, a następnie krwawych zrywów narodowowyzwoleńczych i kształtowania się nowoczesnego narodu, który mimo utraty państwowości nie stracił swojego ducha. Jak w tym burzliwym okresie postrzegał nas świat? Kim byliśmy dla ówczesnych Europejczyków – bohaterami, ofiarami, a może jedynie pionkami na politycznej szachownicy wielkich mocarstw?

Z wielką dumą oddajemy w Państwa ręce niniejszą publikację, która stanowi próbę odpowiedzi na to pytanie. Przeglądanie się w lustrze cudzych spojrzeń, czasem pełnych szczerego podziwu i współczucia, a nierzadko surowych, krytycznych czy obciążonych krzywdzącymi stereotypami – pozwala nam dotrzeć do głębszej prawdy o nas samych.

Zbiór tekstów, który mają Państwo przed sobą, jest owocem wytężonej pracy, pasji i autentycznego zaangażowania członków Koła Naukowego Myśli Konserwatywnej i Patriotycznej „Res Publica”. Prace te powstały pod czujnym okiem i merytoryczną opieką profesora Włodzimierza Bernackiego, którego wiedza, życzliwość i badawcze doświadczenie stanowiły dla młodych autorów nieocenione wsparcie w poruszaniu się po zawilgościach historii i historii idei.

Publikacja ta zrodziła się z głębokiej, szlachetnej potrzeby. Naszym nadrzędnym celem nie jest jedynie poszerzanie wiedzy akademickiej, lecz przede wszystkim pielęgnowanie pamięci narodowej i budzenie świadomości historycznej. Wierzymy, że obrona polskiego dziedzictwa oraz zrozumienie korzeni naszej tożsamości to obowiązki każdego pokolenia. Poznając to, jak widzieli nas inni, uczymy się lepiej rozumieć naszą drogę do wolności, nasze narodowe wady i unikalne zalety. Pragniemy, aby ta książka stała się dla czytelników nie tylko lekcją historii, ale też żywą inspiracją do patriotycznej refleksji nad miejscem i rolą Polski we współczesnej Europie.

Panowali czy posiadali? Obraz Polski w dziele Erika Gustafa Geijera

Analiza *The History of the Swedes*

ABSTRAKT

W artykule została dokonana analiza wizerunku Polski i Polaków w dziele dziewiętnastowiecznego szwedzkiego historyografa Erika Gustafa Geijera *The History of the Swedes*. Obraz zrekonstruowano poprzez zbadanie sądów oraz strategii językowych stosowanych przez autora. Analizą objęte zostały fragmenty dotyczące lat 1587-1653. Wyodrębniono w ramach pracy trzy kategorie tematyczne – były to: 1. efemeryczna – militarne oblicze Rzeczypospolitej; 2. między misją a pogardą – religijne oblicze Rzeczypospolitej; oraz 3. buta i arogancja – oblicze narodu polskiego.

W pierwszej kategorii – militarnej – Polska została przedstawiona jako potęga efemeryczna. Zdolna do sukcesów, takich jak np. Dymitriady – jednak nawet ten okazał się ostatecznie nietrwały. W ogólnym ujęciu Geijera Polska to byt polityczny, który jest „słaby i bezsilny”. Istotną dla tego podrozdziału strategią językową zastosowaną przez autora dzieła jest opozycja semantyczna: Szwedzi „panowali”, Polacy „posiadali”. Obrazu polskiej słabości dopełnia konstrukcja narracji – wszystkie sukcesy natychmiast są deprecjonowane.

W drugiej kategorii – religijnej – Rzeczpospolita została przedstawiona jako narzędzie Państwa Kościelnego. Polska i Polacy to zeloci, poddańczo wykonujący polecenia papieża. Autor *The History of the Swedes* sięga między innymi po metafory deprecjonujące, takie jak: „szczekanie” oraz „chwasty”.

W trzeciej kategorii – narodowej – Polacy zostali ukazani jako niesforni, aroganccy, przebiegli i pozbawieni realizmu.

Artykuł dowodzi, że obraz Polski i Polaków stworzony w utworze jest w ogólnym ujęciu głęboko negatywny. Został osiągnięty poprzez odpowiednie użycie słownictwa wartościującego, strategie narracyjne oraz opozycje.

SŁOWA KLUCZOWE

Rzeczpospolita Obojga Narodów, Królestwo Szwecji, Polska, Szwecja, Erik Gustaf Geijer, obraz narodu, szwedzka historiografia

ABSTRACT

Did They Rule or Did They Own? The Image of Poland in the Work Of Eric Gustav Geijer: An Analysis of *The History of the Swedes*

This article analyzes the portrayal of Poland and Poles in *The History of the Swedes*, a work by the 19th-century Swedish historian Erik Gustaf Geijer. This reconstruction of the portrayal was achieved by examining the author's judgments and linguistic strategies. The analysis covers passages relating to the years 1587-1653. Three thematic categories were identified in this study: 1. ephemeral – the military face of the Polish-Lithuanian Commonwealth; 2. between mission and contempt – the religious face of the Polish-Lithuanian Commonwealth; and 3. arrogance and haughtiness – the face of the Polish nation.

In the first category – the military one – Poland is portrayed as an ephemeral power. Capable of successes, such as the Dmitriad – yet even that ultimately proved to be short-lived. In Geijer's general view, Poland is a political entity that is "weak and powerless." A key linguistic strategy employed by the author in this subsection is a semantic opposition: the Swedes "ruled," while the Poles "possessed." The portrayal of Polish weakness is reinforced by the narrative structure – all successes are immediately downplayed.

In the second – religious – perspective, the Polish-Lithuanian Commonwealth is portrayed as a tool of the Papal States. Poland and the Poles are depicted there as zealots submissively executing the pope's orders. Geijer employs, among other things, derogatory metaphors such as "barking" and "weeds."

In the third category – the national one – Poles are portrayed as unruly, arrogant, cunning, and devoid of realism.

The article argues that the image of Poland and Poles created in the work is, on the whole, deeply negative. This image was achieved through the suitable use of evaluative vocabulary, narrative strategies, and contrasts.

KEYWORDS

Polish-Lithuanian Commonwealth, Kingdom of Sweden, Poland, Sweden, Erik Gustaf Geijer, image of a nation, Swedish historiography

Wstęp

Dynamika relacji polsko-szwedzkiej w XVI i XVII wieku była bardzo intensywna – od niespełnionej Unii po wzajemne wojny. Wydarzenia te opisywał między innymi dziewiętnastowieczny szwedzki historyk Erik Gustaf Geijer. Uchodzi on za czołowego przedstawiciela szwedzkiej myśli historycznej. Jego dzieła do dziś kształtują szwedzką tożsamość narodową. W artykule zawarto analizę obrazu Polski i Polaków w dziele Geijera *The History of the Swedes*¹. Dotychczasowe badania utworów historiograficznych koncentrowały się na wychwytywaniu i kwestionowaniu tendencji – luka dotyczy zatem pytania, „w jaki sposób” pisano o innych narodach.

W pracy wyodrębnione zostały trzy kategorie tematyczne cytatów z tekstu – to kategorie: 1. efemeryczna – militarne oblicze Rzeczypospolitej; 2. między misją a pogardą – religijne oblicze Rzeczypospolitej; oraz 3. buta i arogancja – oblicze narodu polskiego. Rekonstrukcja tego zagadnienia zostanie dokonana poprzez analizę źródeł. Postawiono hipotezę, że obraz państwa i narodu był kreowany nie tylko poprzez negatywne sądy, ale również przez odpowiednie strategie językowe. Analizie poddano wykreowany obraz z lat 1587-1653.

Historiografia to ogół piśmiennictwa historycznego, dzieł, prac i opracowań dotyczących określonego okresu, regionu lub zagadnienia. Jak twierdził Valentin Behr, za Marcinem Kulą, „mówiąc o wczoraj, myślimy o dziś”². Ówczesni historycy, rekonstruując wydarzenia z przeszłości, kształtowali odpowiedni obraz swojego narodu w teraźniejszości. Dokonywali tego poprzez wspólne mity, symbolikę, język oraz pamięć historyczną³. Hayden White stworzył koncepcję historii jako narracji – zgodnie z nią historia wykorzystuje chwytły literackie. Wybór fabuły oraz struktura opowiadania mają wpływ na odbiór wydarzeń – większy niż same fakty. Te dodatkowo, bardzo często dla autorów, przegrywają z kwestiami moralnymi bądź estetycznymi (por. omówienie poglądów White’a u Jacoby’ego)⁴.

Zagadnienie pamięci zbiorowej jest odrębne od koncepcji White’a, pozostaje z nią jednak w ścisłym związku, determinując treść i sposób zapamiętywania przez naród jego przeszłości. Należy jednak w tym miejscu odróżnić historię naukową od pamięci

¹ E.G. Geijer, *The History of the Swedes*, tłum. J.H. Turner, London 1845.

² V. Behr, *Powojenna historiografia polska jako pole walki. Studium z socjologii wiedzy i polityki*, tłum. J. Lembas, P. Szczur, Warszawa 2021, s. 381.

³ E. Konopka, *Between Nationalism and Scandinavianism: Swedishness and Swedish Identity as Central Themes in the Visual Arts of the 19th Century and the Turn of the 20th Century*, „Studia Europejskie – Studies in European Affairs” 2025, t. 29, nr 2, s. 231.

⁴ R. Jacoby, *A New Intellectual History?*, „The American Historical Review” 1992, t. 97, nr 2, s. 410-411.

zbiorowej. Pierwsza dąży do obiektywnych faktów i podlega weryfikacji. Druga jest natomiast selektywna, emocjonalna i służy integracji wspólnoty⁵. Dlatego wspólne rozumienie przeszłości można nazwać „autobiografią narodu”⁶. Centralną pozycję w obszarze tego zjawiska zajmują zarówno triumfy, jak i traumy – to one najlepiej spajają całość. Nie zawsze jednak historiografowie opisywali wszystkie upadki szczegółowo. Selekcja informacji jest zatem ważnym elementem historiografii, niezależnie od epoki. W XIX wieku nabrała jednak szczególnego znaczenia, ze względu na funkcje narodotwórcze.

E.G. Geijer był historykiem oraz współzałożycielem romantycznego Towarzystwa Geatów, które zajmowało się poszukiwaniem korzeni szwedzkiej tożsamości. W epoce romantyzmu historiografia służyła europejskim historykom do budowania narodowych wspólnot wyobrażonych. Geijer nie był bynajmniej jedynie obserwatorem – aktywnie tworzył nowoczesny naród szwedzki. Podobnie jak w większości historiografii europejskich, jego spojrzenie na historycznych rywali było dalekie od obiektywnego. Geijer opisywał historię Szwecji ze szwedzkiej perspektywy i kierował ją do swoich rodaków. Polska w tych tekstach często stawała się jedynie negatywnym punktem odniesienia, kontrapunktem dla Szwecji.

Celem badania jest odtworzenie obrazu Polski i Polaków w tekście. Głównym pytaniem badawczym – jaki obraz Polski i Polaków wyłania się z dzieła *The History of the Swedes*. Pytanie dotyczy trzech wyżej wymienionych kategorii. Pobocznym pytaniem jest, za pomocą jakich strategii językowych autor konstruuje ten obraz.

Efemeryczna – militarne oblicze Rzeczypospolitej

W *The History of the Swedes* opis potencjału militarnego Polski jest niejednoznaczny. Wielokrotnie historiograf dostrzega siłę polskiej armii oraz sojusze, które mogłyby przeważać na korzyść Rzeczypospolitej w starciu z królestwem Szwecji. Przeplatane są one jednak komentarzami wprost pozbawionymi szacunku. W tym podrozdziale przeanalizuję trzy cytaty z dzieła Geijera. Dotyczą one polskich sukcesów dymitriadzkich, obrazu polskiej koalicji antyszwedzkiej (1620) oraz opisu zdolności militarnych Rzeczypospolitej w korespondencji Gustawa Adolfa (1629).

⁵ R. Zenderowski, *Pamięć i tożsamość narodowa*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2011, t. 28, s. 152-162.

⁶ P. Haapala, *Lived Historiography: National History as a Script to the Past*, [w:] *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800-2000*, red. V. Kivimäki, S. Suodenjoki, T. Vahtikari, Cham 2021, s. 32.

Jeśli chodzi o Dymitriady, to szwedzki historyk w rozdziałach XIV i XVI nie poświęca zbyt wiele czasu Polsce i skupia się głównie na rywalizacji szwedzko-rosyjskiej. Mimo wszystko aż dwukrotnie porusza wątek polskiego sukcesu na froncie wschodnim:

Tymczasem sam Zygmunt wtargnął z polską armią do Rosji, obległ i zdobył Smoleńsk [...]. Rosja stała się łupem walczących stron; Szujski został obalony, nowy Dymitr zamordowany, Władysław, syn Zygmunta, wybrany carem, a następnie porzucony⁷.

Był czas, gdy Szwedzi panowali nad Nową i Nowogrodem, Polacy zaś posiadali Smoleńsk i Moskwę, a dodatkowo Warszawa była świadkiem triumfalnego wprowadzenia obalonego cara⁸.

Cytaty te choć na pozór faktograficzne, dobrze pokazują stosunek Geijera do Polski z okresu Dymitriad. Stworzona przez niego opozycja: Szwedzi „panowali” między Nową i Nowogrodem, a Polacy „posiadali” Smoleńsk i Moskwę, jest kluczem do analizy. Panować równa się sprawować władzę. Posiadać to mieć władztwo terytorialne. Ta subtelna różnica pokazuje, że sukcesy Rzeczypospolitej w oczach autora były efemeryczne. Podkreślają to słowa: „Władysław, syn Zygmunta, wybrany carem, a następnie porzucony”.

Przedstawiony obraz nie jest jednak jednoznacznie pejoratywny, lecz ambiwalentny. Zygmunt wtargnął do Rosji, „obległ i zdobył Smoleńsk”. Forma tego zdania pokazuje gwałtowność. Rosja jest „łupem” – to obraz biernej ofiary. Autor *The History of the Swedes* relacjonuje, że „Warszawa była świadkiem triumfalnego wprowadzenia obalonego cara”. Buduje to niemal teatralną scenę. Miasto jest świadkiem, a car – rekwizytem.

Jak podkreślono wcześniej, Polska w tych cytatach cieszy się respektem, ale także jest lekceważona. Tak szybko jak zdobywa Moskwę, tak szybko ją traci. Geijer nie pisze tego wprost, ale zestawienie sukcesów z porażkami buduje obraz potęgi, która okazała się nietrwała.

Jak widzimy, kraj nasz w okresie Dymitriad został przez Geijera naznaczony etykietą potęgi efemerycznej. Podobny obraz można dostrzec w opisie rozejmu z 1620 roku. Rzeczpospolitą przedstawiono jako groźnego przeciwnika, zdolnego do tworzenia rozległych sojuszy – pytanie czy skutecznie. Szwedzki historyk pisze:

Wojna z Polską wciąż trwała [...]. Austriacki hrabia Althan obiecał zwerbować w Niemczech armię w tym celu, a Hiszpanie wyposażą flotę w Dunkierce; stany

⁷ E.G. Geijer, *op. cit.*, rozdz. XIV, s. 208.

⁸ *Ibidem*, rozdz. XVI, s. 239.

Polski przyznały subwencję; zaciągi i podatki wojenne na ten sam cel ustanowiono w Prusach Królewskich; miasta hanzeatyckie zostały ostrzeżone, aby wstrzymały się na razie od wszelkich kontaktów ze Szwecją, gdyż Bóg wkrótce otworzy prawowitemu królowi drogę do jego dziedzicznego tronu. [...] Hiszpania proponowała Danii ligę przeciwko Holandii i wspólną sprawę z Polską przeciwko Szwecji [podkreśl. Autora]⁹.

W tym cytacie Polska jawi się jako silny członek międzynarodowego systemu sojuszy – koalicjanci Rzeczypospolitej to europejskie mocarstwa, dodatkowo silnie zdeterminowane. Jak wynika z tekstu, Austria obiecała zwerbować armię, a Hiszpania – marynarkę. Samo słowo „obiecać” oznacza nienaruszalne zobowiązanie – powinno świadczyć o wiarygodności sojuszniczej – choć czy na pewno? Złożona Danii przez Hiszpanię propozycja stanowi próbę rozszerzenia sojuszu o kolejne państwo. Ostrzeżenie dla miast hanzeatyckich sugeruje, że grupa jest na tyle silna, by dyktować warunki handlowe na Bałtyku.

Na takim tle Rzeczpospolita została przedstawiona jako gotowa do wojny: „Stany Polski przyznały subwencję”. Geijer odnotował także mobilizację ekonomiczną w Prusach Królewskich, czyli najbogatszej prowincji ówczesnej Polski. Formuła „gdyż Bóg wkrótce otworzy prawowitemu królowi drogę do jego dziedzicznego tronu” wskazuje jednak na dużą rezerwę autora wobec tych planów. Boska legitymizacja może być, w jego percepcji, jedynie wyrazem buty oraz arogancji. Wykreowany obraz Polski jest pozornie melioratywny. Zostanie niedługo później zakwestionowany przez historyka. Okazuje się bowiem, że plany te nie doczekały się realizacji, a Polska ostatecznie musiała przystać na niekorzystny rozjem w Altmarku.

Rzeczpospolita zatem dysponuje własnym zapleczem finansowym, jest otoczona potężnymi sojusznikami i próbuje dyktować warunki na Morzu Bałtyckim. Wszystko to jest jednak pozorne – sojusznicy nie dotrzymali obietnic, przez co Polska nie była w stanie zagrozić Szwecji.

Wykreowany przez Geijera w poprzednim fragmencie wizerunek Polski zostaje radykalnie zakwestionowany – kraj ten nie ma żadnych atutów, nawet iluzorycznych. W przytaczanym przez historiografa liście Gustawa Adolfa z 1629 roku Polska jest opisywana w sposób przedmiotowy, nie brakuje tam również określeń poniżających i bagatelizujących:

Polska nadaje się do tego. To rozległy, żyzny i otwarty kraj, słaby i bezsilny, by nam przeszkodzić; wrogi, choć oferuje traktat; papistowski i kierowany przez papieża; odległy, tak że imperialistom nie byłoby łatwo rozproszyć armię, która mogłaby się tam

⁹ *Ibidem*, s. 242.

Bohaterowie, ofiary czy pionki na politycznej szachownicy mocarstw?

Wiek XVIII i XIX to czas upadku dawnej
Rzeczypospolitej, krwawych powstań
i walki o ocalenie tożsamości narodowej.
Jak w tym dramatycznym okresie postrzegali nas
ówcześni Europejczycy?

Niniejsza publikacja, przygotowana przez badaczy
z Koła Naukowego Myśli Konserwatywnej
i Patriotycznej „Res Publica” pod opieką
merytoryczną prof. Włodzimierza Bernackiego,
pozwala przejrzeć się w lustrze cudzych
spojrzeń: od zachwytu i współczucia po krytykę
i krzywdzące stereotypy.

Nowatorskie ujęcie historii idei oraz konfrontacja
z zewnętrzną narracją czynią z tej książki lekturę
obowiązkową dla każdego, kto pragnie lepiej
zrozumieć źródła polskiego ducha wolności
i poszukuje głębszej refleksji nad rolą Polski
we współczesnym świecie.

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

